

Особливості вираження ідентичності у прозі Івана Яцканина

Оксана Юрїївна Талабірчук, аспірант кафедри української літератури ДВНЗ «Ужгородський національний університет», Ужгород, Україна, oksanatalabirchuk@gmail.com

Ключові слова: ідентичність, самоідентифікація, національна ідентичність, проза, оповідання, земля.

Keywords: identity, national identity, prose, short stories, land.

В останні роки в українському літературознавстві дедалі частіше розглядаються питання ідентичності та самоідентифікації. Ці ж проблеми широко вивчаються у філософії, психології, соціології, педагогіці, історії, політології та ін. науках. Посилена увага дослідників до цих понять свідчить про їхню актуальність у сучасному світі, власне мовиться про кризу ідентичності, яка, на думку С.Марійко, «постала найактуальнішою проблемою постмодерного світу — вибір людиною життєвих стратегій перетворився на основне завдання у плюралістичному, мінливому та іронічному сьогодні» [Марійко 2012].

Феномен ідентифікації предметно і системно розпочав вивчати Зігмунд Фрейд, який сприймав її як механізм захисту психіки особистості. У науковий обіг термін «ідентичність» та поняття «криза ідентичності» був уведений американським психологом та соціологом Е.Еріксоном, котрий бачив її як «універсальну, насамперед, адаптаційну структуру, як певний процес переходу життєвого досвіду в індивідуальне я» [Нагорний 2010: 51].

Таке різнобічне дослідження зазначених понять викликає інтердисциплінарні підходи, тобто при вивченні питань ідентичності в літературі залучається і методологічний досвід інших гуманітарних галузей, найчастіше філософії, психології та соціології, рідше — історії та політології. Розмірковуючи про притаманні літературознавству інтердисциплінарні процеси, В.Будний влучно підсумовує, що «літературознавство сьогодні кардинально перебудовує внутрішню свою структуру, переосмислює власні методи й цілі, чутливо відгукуєчись на виклики часу. Хоча відмова від замикання у межах вузької спеціалізації і вихід на передній край літературознавства — у сферу інших мистецтв, культурології, антропології, філософії, психології, політології, інтер- і кросдисциплінарних студій — викликають чимало побоювань і застережень, зате дають змогу цій галузі успішно виконувати важливі пізнавальні й гуманітарні функції в сучасному світі» [Будний 2008].

Серед різних видів ідентичності посилений літературознавчий інтерес приділяється проблемі національної ідентичності в українських художніх текстах. Її вивченню присвячені дисертаційні дослідження Л.Сеника “Український роман 20-х років: проблема національної ідентичності” (Львів, 1994), В.Нарівської “Національний характер як художньо-естетичний феномен української та російської прози 50-70-х років двадцятого століття” (Дніпропетровськ, 1995), С.Андрусів “Західноукраїнська література 30-х рр. ХХ ст.: Проблема національної ідентичності” (Львів, 1996), О.Пахльовської “Українська літературна цивілізація” (К., 2000), Ю.Мариненка “Проблеми національної ідентичності в українській прозі 40-50-х років ХХ ст.” (Львів, 2007), книги Г.Штона “Духовний простір української ліро-епічної прози” (К., 1998),

С.Андрусів “Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років ХХ ст.” (Львів, 2000), Н.Шумило “Під знаком національної самобутності” (К., 2003) та ін.

Творчість Івана Яцканина, одного з найвизначніших представників української національної меншини Словаччини, пронизана проблемою ідентичності, йдеться у першу чергу про пошуки самоідентифікації, адже вона у всіх своїх проявах, на думку В.Ярошенка, «виступає найважливішою детермінантою становлення і збереження цільності особистості, тому що людина, яка не усвідомлює своєї ролі у системі соціальних відносин (за статтю, віком, громадянською, етнічною, територіальною, професійною приналежністю) позбавлена будь-яких підстав не тільки своєї орієнтації в суспільстві, але й цілеспрямованого визначення життєвих стратегій» [Ярошенко 2011: 123]. Проблема самоідентифікації у творах І.Яцканина тісно пов'язана з проблемою втрати родинного зв'язку та національної ідентичності.

За переконанням М.Гримич, яка порівняла вживання термінів ідентичність, етнічність та етнічна ідентичність у північноамериканській та українській науці, про ідентичність та етнічність можна говорити в тих країнах, де значний відсоток мігрантського населення. Дослідниця вважає, що «проблеми етнічної ідентичності виникають передусім у людей, які живуть не на своїй батьківщині (тобто історичній батьківщині), з якою все ще відчувають зв'язок, у тих людей, які живуть серед «не таких як вони». Тобто саме цим людям, які опинилися в культурному і лінгвістичному мігрантському Вавилоні, потрібен термін "ідентичність"» [Гримич 2009: 47]. На моє переконання, поняття ідентичності важливе не тільки для емігрантів, а й для тих людей, які проживають на своїй етнічній території, однак в наслідок політичних ситуацій опинилися в межах іншого етносу та держави. У таких випадках на перший план виходить проблема національної ідентичності, адже вона практично підтримує генетичну пам'ять, усвідомлення свого етнічного походження, таким чином допомагаючи людині формувати своє індивідуальне і суспільне Я.

Національна ідентичність тісно пов'язана з культурою. Як зазначив Ентоні Д. Сміт, «чуття національної ідентичності стає могутнім засобом самовизначення й самоорієнтації індивіда у світі крізь призму колективної особистості та своєї самобутньої культури. Саме завдяки спільній неповторній культурі ми спроможні дізнатися, «хто ми такі» в сучасному світі. Наново відкривши ту культуру, ми «наново відкриваємо» себе, своє «автентичне Я» — або ж принаймні саме так видається багатьом зневіреним і дезорієнтованим індивідам, яким судилось змагатися з надміру мінливим і непевним сучасним світом» [Сміт Ентоні Д. 1994: 27]. Взаємодія культур може мати як позитивні, так і негативні наслідки, тому зрозуміло, що «мета будь-якої національної культури при комунікації з іншою — зберегти власну специфіку та ідентичність» [Сміт Ентоні Д. 1994: 27].

Важко зберегти унікальну культуру представникам національних меншин, які беруть участь у процесі акультурації. Зокрема, у сучасній Словаччині існує порівняно велика етнічна група українського походження, «кількість якої перевищує 150 тис. осіб, хоча, згідно з останніми статистичними даними, у Словаччині проживає лише 30–40 тис. представників української, або «русинської», національності» [Сополига 2010: 5].

Як відомо, Пряшівщина — це українська етнічна територія, яка творила єдине ціле із Закарпаттям, власне це і є його найзахідніша частина. Фактично з 1919 року вона входить до складу Словаччини, і, на жаль, тут спостерігається постійне зменшення українського населення. М.Сополига вважає, «той факт, що східнославацькі українці ніколи не жили в спільному державному цілому зі

своїм матірним народом, зумовив складні етнічні процеси, які нам необхідно пізнати, щоб усвідомити свою історію та культуру. Формування етнічної чи національної свідомості відбувалося тут значно повільніше, порівняно з основною масою українців, а також у довготривалій ізоляції від неї. На жаль, у наш час уже тільки частина цього населення декларує себе українцями. Переважна його більшість самоідентифікується за етнонімами «руснак», «руснаки» (прикм.: «руський», «руснацький»), навіть ті, які офіційно зголошуються до словацької національності» [Сополига 2010: 6].

Така тенденція до зменшення усвідомлення українським етнічним населенням своєї приналежності до українського ментального простору хвилює людей, які виявляють активну громадянську позицію. До них належить Іван Яцканин, котрий вболіває за українську громаду Пряшівщини, намагається зберегти самобутність свого народу, що й знаходить вираження у його творчості. У своїх численних інтерв'ю він постійно звертає увагу читачів на глобалізаційні проблеми, які поступово нівелюють українську культуру та літературу Словаччини. Зокрема письменник вважає, що поезія й художня проза не готова до кардинальних змін: «Література, — як відзначає автор, — хоче і буде відображати менталітет, пісенність душі нашого народу, яка збереглася. Вона не хоче силоміць входити в якісь там європейські контексти. Вона має залишатися складовою частиною великої української літератури. Але водночас має зберегти оту самобутність. Щоб було явно — оце пряшівський чи словацький варіант українства. Інакше — на Полтавщині, Волині чи Галичині. Оце дуже суттєве. І воно збереглося» [Вербич].

Одна з основних умов, яка свідчить про національну ідентичність письменника та його творів, — мова. М.Ревакович, досліджуючи українську літературу останніх двох десятиріч з точки зору ідентичності, зосереджується на трьох основних чинниках, які її формують: гендер, географія і мова. Усі твори І.Яцканина написані українською мовою. Ця мова проста, невимушена, позбавлена заплутаних мовно-стилістичних зворотів. Проте це не знижує її естетичної вартості, відчувається, що автор пише тією мовою, якою спілкується щодня. З точки зору норм і правил сучасного українського правопису, у текстах творів зустрічаються певні огріхи, проте в них відображається особливість пряшівського варіанту української мови. Те, що мова творів письменника виключно українська, пояснюється письменником як закономірність, адже народився І.Яцканин в українській селянській родині в с.Ряшеві Бардіївського округу Пряшівського краю у Словаччині «у тій частині цієї країни, — як наголошує завжди, — де споконвіків жили і живуть українці» [Вербич].

У художніх творах письменника особливо яскраво відображений фактор історичної пам'яті, який виявляється у прив'язаності до місця проживання, певній традиційності життя. Звідси зосередженість на проблемах селянського світу та пов'язаного з ним архетипу Землі. Найкраще це репрезентує перша збірка оповідань прозаїка «Місце проживання» (1987). Книгу склали двадцять три твори, у яких прозаїк розробляє сільську тематику, представлену типовими для української літератури мотивами землі й рідної домівки. Поряд з такими «традиційними» темами І.Яцканин торкається й проблем екзистенційних, розширюючи змістово-ідейне навантаження творів. Відповідно, за проблематикою твори збірки «Місце проживання» можна умовно поділити на дві групи. До першої групи відносимо ті оповідання, у яких авторська увага сфокусована на осмисленні малої Батьківщини, того духовного осердя, що відображає менталітет, особливості етнопсихологічних ознак індивідуума як

представника певної нації. Основна проблема цих творів розкривається в осягненні рідного простору як духовної категорії існування людини. До цієї групи відносимо оповідання «Земелька», «Копали студню», «Коріння», «Шуміли берести», «Срібна верба». Другу групу складають твори, у яких відображено екзистенційну проблематику, яка найповніше реалізується у мотивах самотності («Скрипка», «Проклятий», «Вечори навколо старого більярда», «Старики і хміль», «Карусель», «Душа в маленькому каштані», «Коні вмирають вночі», «Смуток сховався у куток», «Гіркий смак пищавки») та кохання («Прірва», «Такий простий день», «Спокуса», «Крик диких гусей», «А, що ви там знаєте про любов», «На весіллі не плачуть»). Наявний у збірці «Місце проживання» й автобіографічний твір «А поле грало парубоцьку», у якому письменник відтворив один із спогадів свого дитинства.

Суттєвою ознакою оповідань збірки «Місце проживання», як загалом і багатьох наступних, виступає подібність у виборі персонажів. Героями оповідань завжди виступають селяни, навіть якщо письменник змальовує персонажів міста. Спільним є й віковий склад героїв, прозаїк зображує переважно людей в літах, котрі, спираючись на власний життєвий досвід, повному осмислюють життя і намагаються передати свої знання молодшому поколінню.

М.Роман підсумував, що «прозаїк в окремих оповіданнях збірки хотів показати, звідки він вийшов, які має корені, що тим хоче закликати людей, щоб зберегли для дальших поколінь традиції своїх предків, хотів показати, яку любов і пошану вони віддавали своїй землі, хотару, звичкам і типовим традиціям національного життя» [Роман 2000: 51]. Погоджуючись із цим твердженням дослідника, відзначимо, що в основі творів І.Яцканина лежать притаманні українському етносу архетипальні поняття, найважливіші з яких – Земля і Дім. У творах І.Яцканина земля виступає особливим життєпростором, у якому існує тісний духовний зв'язок з предками, природою, а відтак з міфологічною матір'ю-годувальницею. Таким чином, рідний простір, окреслений межами села, землі, домівки, набуває у його творчості сакрального значення. Це простежуємо на прикладі оповідань «Земелька», «Копали студню», «Коріння», «Шуміли берести».

В оповіданні «Земелька» І.Яцканин надав нового звучання темі землі, висунувши на перший план проблему розриву з рідним простором — духовним світом села. Твір складається з п'яти невеликих частин-ситуацій, кожна з яких поглиблює розкриття основної теми — зміна соціального життя українства Словаччини в другій половині ХХ ст. та спричинені нею зміни психологічного характеру. В оповіданні відтворено процес відмови від національно ідентифікованого способу життя, який болісно сприймається як старшим поколінням, так і молодшими його представниками, котрі не в змозі протистояти ні батькам, ні соціально-суспільним вимогам сучасного світу. Така ситуація породжує душевне сум'яття, яке в будь-якому випадку впливає на людське життя.

Образ батька з оповідання «Земелька» типологічно споріднений з образом Сливчака — головного героя оповідання «Копали студню». Ці два персонажі втілюють одну ідею — любов до рідного місця проживання, яка виявляється у прив'язаності до своєї землі. В оповіданні «Копали студню» земля набуває символічного вираження в образі скелі. Сюжет твору розгортається навколо постаті старого Сливчака, котрий займався копанням криниць. Йому генетично передався зв'язок із скелястою землею, на якій жили його предки — прадід, дід, батько. Як зізнається сам герой, земля там погана, та все ж він поставив на ній хату та ще й зумів криницю викопати. І хоч вода в студні не дуже смачна, однак

для нього найцінніша, бо вона своя, добута на рідній землі. основна думка твору виражає переконання автора про усталений порядок життя, можливість кожної людини створити свій життєпростір за будь-яких обставин. У кожній студні, яку викопав Сливчак, вода була різною, але він пам'ятав смак кожної. І знаючи, що його власна студня поступається іншим, не намагався щось змінити, бо його /рідна/ вода зберігала пам'ять праці, запліднювала простір обійстя, «оживляла» навіть скелю.

Батько з оповідання «Земелька» як і старий Сливчак з твору «Копали студню» «держаться» своєї землі, свого ґрунту. Це їхній рідний простір, що вміщує в собі зв'язок з минулим, дає відчуття безпеки в теперішньому і стає запорукою наступному дню.

Своєрідну трансформацію антеївського міфу як втрату духовного зв'язку простежуємо в оповіданні «Коріння», яке побудоване на протиставленні рідного та чужого, що на символічному рівні проектується у контрастну опозицію сакрального та профанного. Сюжет твору сконцентрований навколо постатей двох рідних братів, котрі виявляють різні життєві позиції. Старший брат Петро живе в місті, а отже, виступає носієм нового, іншого, чужого. Молодший же тримається своєї малої батьківщини, він спадкоємець, носій пам'яті роду. У селі, на братовому обійсті, для Петра ніщо не має значення та ваги. А для молодшого кожна річ у маєтку наповнена змістом. Центром Всесвіту для молодшого брата є батьківська земля, обійстя, стіл, які усвідомлюються ним як єдино можливий варіант буття. Така світоглядна позиція притаманна ментальності українців, для яких «Центр світу — власна домівка (садиба, хутір) з усім живим і неживим, що там є. Все, що поза ним — другорядне, чуже» [Гримич 2000: 374]. Тому з втратою зв'язку з рідною землею, домівкою, як духовною субстанцією, зникає і родинний зв'язок між братами.

На концептуалізації власного обійстя як центру світу побудоване оповідання «Шуміли берести». Воно також розповідає про двох братів, старший з яких Климак самотньо живе на батьковому обійсті в старій хаті. Його життєвий простір обмежений хатою та двором. Це його світ, у якому він відчуває себе комфортно, а все, що знаходиться поза його межами, для нього чуже. Те, що брат переселився до міста, сприймається Климаком як втрата родинного, духовного зв'язку між ними. Провідною думкою в цьому творі виступає зв'язок із родом, зі своїм корінням, з позасвідомою сферою людського буття, що оприявнюється як матеріальний і часопросторовий світ «малої Батьківщини». Однак розрив із нею не трактується так песимістично та трагічно, як в оповіданнях «Земелька» та «Коріння». Місто — опозиція селу, але воно мислиться як інший простір, чужий, новий, де для селянина нема рідного ґрунту під ногами, проте й там теж можна прижитися, підпорядковуючи своє буття під інші цінності.

Проблема самоідентифікації виступає на перший план у другій збірці оповідань «Усе залишиш» (1990) І.Яцканина. Її складають одинадцять творів, у яких письменник продовжує розробляти сільську тематику. На протигагу героям збірки «Місце проживання», для котрих визначальним було життя у селі, персонажі збірки «Усе залишиш» виходять за межі свого локального простору існування, що підсилює напружений пошук самовизначення. Я.Джоганик відзначив, що в другій книзі І.Яцканина «простір більш відкритий та персонажі «світовіші»: вони зуміли вийти за рамки сільського середовища / але не за рамки сільського впливу/ і подивитися у вічі великому світу» [Джоганик 1994: 72]. Головна увага зосереджена на міських і селянських первнях історичного буття нації.

Герої творів — типові сільські мешканці, котрі опинилися у ситуації життєвого вибору. З одного боку їх приваблює життя в місті, робота, кар'єра. З іншого — у місті вони почувають себе невпевнено, щось ніби тягне їх до села, до рідного, до коріння. Це породжує драматичну внутрішню дисгармонію, яка викликає сумніви, незадоволення своїм оточенням та власне життям. Ці внутрішні конфлікти персонажів виникають на тлі соціального середовища, яке, на відміну від збірки «Місце проживання», поступово розширюється і призводить до втрати відчуття національної ідентичності.

Збірку «Усе залишиш» складають твори, написані у дусі традиційної для української літератури тематики протиставлення села і міста. В. Дончик відзначив, що «останнім часом у прозі, особливо в новелістиці, часто зображують “маргінального” персонажа – людину, яка відірвалася од села, але по-справжньому міською ще не стала». Дослідник говорить, що «відкрив цю тему в українській літературі Гр. Тютюнник оповіданням “Син приїхав”, а її органічним продовженням є оповідання Є. Гуцала “Нарешті син вибився в люди”» [Полохова 2010: 204].

У творах книги І.Яцканин опосередковано показує місто як опозицію селу. О.Стусенко відзначає, що «в українській літературі місто було й залишається топосом, який надає людині іншого статусу, нової якості, топосом, який змінює людей, і то не в кращий бік. Переміщуючись із села до міста, людина наче відривається від свого коріння, втрачає себе, вихолощується, губить щось істинне і справжнє, до чого потім повертається все життя» [Стусенко 2008]. Саме такий стан спустошеності характерний для персонажів збірки «Усе залишиш», для яких переселення в словацьке місто – втрата національно ідентифікованого способу життя.

У творах немає актуалізації лексеми міста, про нього дізнаємось крізь сприйняття його героями. Воно згубно впливає на внутрішній стан персонажів, породжує душевну дисгармонію особистості, яка вже не сільська, але й міською стати не може. Це спостерігаємо в оповіданнях «Мандри у совість», «Мороз ліпше вміє», «Будуй хату, Іване!», «Стежки незаблудні», «Асфальтовий хлопець».

Непрості взаємини батька й сина, пов'язані з їхніми світоглядними орієнтирами, лягли в основу твору «Мандри у совість». Люди прагнуть до міста, бо воно асоціюється з легшим життям, «панством». Так і батьки Миколи працювали заради навчання сина у місті. Вони покладали на нього великі надії, однак його подальше життя, зокрема здобуття посади доцента, не принесло їм сподіваної радості: «І для кого вона усе те? Для нього? Так, для сина. Він у них один. Щоб доцентом став? Та вона і не знала, що воно таке. За пана вона хотіла. Тут його маєш...» [Яцканин 1990: 20].

Люди у селі та місті мислять різними категоріями. Те, що прийнятно для міського способу життя, не відповідає морально-етичним, аксіологічним параметрам селянської свідомості. Для селянина завжди була найважливішою праця на землі та своєму обійсті. Тому батько на схилі літ шкодує за своїм колишнім бажанням віддати сина до міста: «Деколи думаю, на чорта тя було у місто давати, у школу, за пана... Не додумав я цілком. Жили би ми разом, газдували. А так, сам, як палець...» [Яцканин 1990: 17].

У свідомості Миколи також відбулися зміни. Хоч він і докоряє батькові за втрачену землю, яку той проміняв «за олівець», тому «газдувати» вже й нема на чому, та до сільського життя повернутися не готовий. Навпаки, повернення додому не сповнює відчуттями радості, а гнітить: «Нічого його не дивувало, коли наближався до рідного села. Він навіть боявся тієї сірості, яка запала в голову, коли видряпався на верх, і видно було усе село, та ще й далі — поля, ліси і вже добре знайомий обрій. Злився на себе, що не приходив ніякий наплив радості, якогось полегшення. Навпаки, у голові стало зразу порожньо» [Яцканин 1990: 12].

Спосіб життя «міський/сільський» залишає відбиток і на поведінці героїв. Село асоціюється з відкритістю, щирістю та порядністю людини. Натомість місто «вчить» штучності, підлабузництва. Тому батько щиро дивується ввічливості сина з медсестрою у лікарні та позачерговим його прийомом у знайомого лікаря. Він дає синові пораду: «У світі ся треба розуму набрати, а не спекуляції» [Яцканин 1990: 17].

Якщо брати до уваги, що «гармонія особистості — це також рівновага між відчуттям самодостатності і відчуттям спільності» [Варій 2008: 13], то стає очевидним внутрішній дисбаланс між відчуттями Миколи. Престижний статус науковця сповнює відчуттям самодостатності, проте важкі стосунки з батьком і тим середовищем, у якому виріс, позбавляють відчуття спільності.

Трагічна внутрішня роздвоєність, породжена соціальними чинниками, притаманна й героєві оповідання «Мороз ліпше вміє». Андрій Псота зазнав важкого життя ще з дитинства. Батько покинув матір, коли дитина ще й не народилась на світ, згодом помер дід, а за ним і баба. Залишившись без підтримки та допомоги, Марії із сином довелося повною мірою відчути на собі дію народних приказок: «Не маєш хлопа — не маєш віри» [Яцканин 1990: 40], «Не маєш хлопа — не маєш правди» [Яцканин 1990: 41]. Як обійстя занепало, а сусід Орчик, знехтувавши передсмертним проханням старого Псоти допомагати Марії, відгородив собі чималий шмат землі, мати з сином перебрались до міста. Проте зв'язку із селом вони не поривали. Мати завжди прагнула відчуття спільності, вона «походить містом, зайде до тих, хто із села вже тут довше живе. Зустріне когось із села, поплаче, і так день дня поганяє. Син і не дуже радий таким мандрям матері, гнівається, але нічого не каже. Та що й казати, як тільки й радості залишилось» [Яцканин 1990: 42].

Андрій оволодів мистецтвом різьблення по склу, став знаним майстром у міській склярні. Однак його постійно тягло до села, до рідної хати. Він розривався між двома світами: реально — жив і працював у місті, душею — господарював на рідному обійсті.

Як свідчать оповідання, у світосприйнятті І.Яцканина домінують похмурі тони. Суспільно-культурна атмосфера українського села, яке невпинно зникає, викликає у автора занепокоєння. У творі це відображено в епізоді зустрічі Андрія з односельчанином Фецьом Млинарєвим. Фець виступає антиподом Андрія, останній його недолюбливав, бо «у нього все було, і все в житті таланило» [Яцканин 1990: 43]. Два погляди щодо розуміння сільського і міського життя постають у їхній розмові. Андрій, поживши у місті, прагне повернення в село, але перепоною виступає відсутність можливості відбудувати хату. Фецьо, якого покинула дружина, хоч в нього була і нова хата, вважає, що краще живуть ті, хто горнеться до міста:

« — Хто знає, чи добре роблять?

— Спокійніше живуть, без турбот.

— Не думай, вони лише спокій вдають. Які ми дивні, і на власному похороні нам весело.

— Про що ти?

— Село вмирає, а нам весело.

— Смутно лише тим, яких там вже нема» [Яцканин 1990: 45].

Попри свободу у діях і вчинках, Андрій і після роботи кидається до автобусної зупинки або корчми, щоб побачити когось із односельців. У місті він усвідомлює свою самотність, відчуженість, непотрібність. Заповнити його внутрішню спустошеність може відчуття безпеки та надійності, яке виникає, коли людина має «коріння», усвідомлює свою приналежність до певного роду. Таким рідним життєпростором для Андрія, як і для героїв збірки «Місце проживання», виступає село, рідне обійстя на якому стоїть стара хата: «З того часу, як відійшли із села, майже кожної п'ятниці приходив у село. Ходив навколо хати, робив порядки, пробував підняти стіну, що

падала, але нічого не виходило. Одне підпреш, а інше впаде. Коли відходив, кілька разів перевіряв, чи двері замкнені, вікна зачинені. Бувало вже йде, зупиниться біля студні, і давай назад, ще раз перевірити, чи все гаразд» [Яцканин 1990: 42].

У творі, як і в оповіданні «Шуміли берести», особлива увага зосереджена на образі хати як архетипу дому. Вважаємо, що наявність хати відбивається у свідомості головного героя як ознака індивідуалізму, що є однією з домінуючих рис українського менталітету. Так, Г.Тільтман у праці «Хліборобська Європа» зазначає: «Кожна українська хата, хоч якою малою вона була б, огорожена парканом – символом того індивідуалізму та любові до домівки й землі, що складають саме коріння українського темпераменту» [Ващак 2008: 266].

Хата дає відчуття захищеності та повноти життя, тому її відсутність у місті розвиває в Андрія Псоти спочатку відчуття невпевненості, а згодом і неповноцінності. Це призводить до втрати почуття власної гідності, яке не може компенсувати навіть його чудове вміння різьбити по склу: «Андрій уміє із склом. Старі майстри його не раз питали, звідки такого навчився. Він лише таємно усміхається і жартома додає, що отакі візерунки на вікнах їхньої хати мороз вигадував. І далі обертає кришталю над наждаком, ще й постійно щось попід ніс шепоче, ніби для краси чарівні слова треба» [Яцканин 1990: 42]. На всі закиди знайомих про те, що він найкращий майстер на заводі, Андрій відповідає: «Мороз на вікнах ліпше знає» [Яцканин 1990: 44].

Подібний образ малюнків на вікнах зустрічаємо в оповіданні І.Чендея «Льодові квіти». Малий Михайлик чекає подарунків від Миколая, проте їм з мамою навіть немає чим натопити піч. На ранок, замість сподіваних цукерок, Михайлик бачить на вікні льодові квіти. Очевидно, й Андрій у дитинстві отримував подарунки у вигляді льодових візерунків на вікнах, які згодом втілював у кришталі.

Увага Андрія Псоти сфокусована лише на власному будинку: «Ти знаєш, що це значить — мати своє, свою хату?» [Яцканин 1990: 44]. Натомість, образ його хати несе на собі печать трагічності, відображає невизначеність, спустошеність життя: «Вийдеш над село, то обов'язково око заверне туди, де стоїть хата старого Псоти. Гм, стоїть. Вже давно упала знеможена, висилена. Лише коли виходить сонце, то в її віконці над пивницею, ще раз зажевріють вуглики, ніби спомин про давнє... Заріс травною бережок, зараз він був схожий на могилу, до якої не навідувались ані рідні, ані чужі» [Яцканин 1990: 41].

Вважаємо, що Андрій не міг зреалізувати себе у житті, адже хата, яку можна умовно назвати його корінням, зв'язком із землею, занепала. У його психіці на підсвідомому рівні відбилася програма руйнування, яка врешті й привела до смерті. Після Різдва стара Орчиканя знайшла мертвого Андрія на лавці у хаті, де померли його предки (дід Псота, баба), де знайшов спокій і він: «Кожна хата знає свого господаря. Відчуває і впізнає, хто увійшов. Кожна хата знає, як смакує смуток, знає його гіркість. На те сподівався і Андрій, коли переступив поріг рідної хати» [Яцканин 1990: 46]. Образ хати в оповіданні «Мороз ліпше знає...» поступово трансформується в архетипний символ Дому як пристанища духу.

Подвійність існування характерна і для Івана Сивого, героя оповідання «Будуй хату, Іване!». Працюючи у місті на посаді редактора окружної газети, Іван не забуває свого села і намагається якнайбільше про нього писати. Навіть випуск номерів газет у нього асоціювався з сільськогосподарською працею: «Коли на полях дозрівав ячмінь, то в редакції готували 28 номер, а при 40 номері на полях уже блищали скиби, через які пробивалась погано приорана стерня, і полем перейти ставало дедалі важче. Ідеш, вгрузаєш у землю, залишаючи за собою сліди в масній глині, а потім і на непокошеній луці, яка вже роки не знає, що таке отава» [Яцканин 1990: 48].

Відмінність села від міста полягає в тому, що воно живе за своїми усталеними традиціями і правилами. Іван, як і Андрій з оповідання «Мороз ліпше вміє...», душею живе у селі, тому для нього важлива думка односельчан.

Невідповідність внутрішніх переконань вчинкам породжує в Івана дисгармонію, відчуття неспокою та тривоги. Його стан урівноважується зустріччю із колишніми однокласниками, один з яких буде хату. Спільна робота під час будівництва наштовхує Сивого на роздуми. Друг Андрій радить Іванові будувати хату: «— Будуй хату, Іване! Прийдемо, поможемо. Будуй, треба нам зустрічатись» [Яцканин 1990: 62].

І в цьому оповіданні хата виступає символом національної і родової духовності, адже побудувати десь хату означає «пустити коріння», створити свій рідний простір. Заклик будувати хату Іван сприйняв як поштовх до нового життя, яке, очевидно, пов'язуватиметься з сільською дійсністю. О.Мишанич вважає, що «йдеться про моральне і фізичне відродження героя, про його повернення до повноцінного життя» [Мишанич 1993: 182]. Твір закінчується словами, які вийшли у назву збірки: «— Усе залишу, все, — сказав голосно, але ніхто не чув» [Яцканин 1990: 62].

Внутрішні вагання та сумніви переповнюють також і головного героя оповідання «Стежки незаблудні» Павла Скурку. Просторова межа його буття окреслена шляхом на роботу і додому, з містечка у місто. В оповіданні описується один вечір п'ятниці, коли герой повертається додому. Щоденна невелика подорож, їзда в автобусі, наштовхують його на спогади та роздуми про минуле, яке епізодично виринає у свідомості героя. Павло згадує молодість, свої дії і вчинки, яких тепер, певно, вже не повторив би: «Гм, конем хотів бути, а вийшов з нього осел» [Яцканин 1990: 71].

Професія геодезиста пов'язує його із землею, яку він вимірює на сільських полях. Бажання відвідати рідне село у нього виникає, однак воно не заповнює його внутрішній світ настільки, щоб хотілось втілити цей задум. Скурка знаходить пояснення для своєї поведінки, вважає, що важливим є не місце, де ти народився, а люди, з якими ти виріс: «Потім ще довго собі докоряв, чи розумно отак витріщати очі на чужі поля, з якими його нічого не єднає. Хтось замудрує і скаже: шукай коріння у собі. Трудно. Твоє коріння — то люди, з якими ти ріс, знався, плакав і сварився. Якщо їх немає, то здається, що тобі жили перерізали. Нема вже тих ланцюжків, які б тебе туди тягли. Які ж там ланцюжки?! То люди тягнуть! Нема їх, то і оце тяжіння слабне, зменшується, а в когось навіть і зовсім зникає» [Яцканин 1990: 76].

Вважаємо, що в цих словах героя відображено світоглядну зміну самого автора. Доцільно навести міркування Г.Гессе про покликання письменника: «Письменник, знає він про це чи ні, завжди метафізик і, усвідомлює він це чи ні, — ніколи не переймається «дійсністю»; місія, покликання письменника — пізнання людини в її випадковості й мінливості; підміна реальності й мінливості людського життя власними мріями про людське буття, власним здогадом про призначення людини» [Гессе 1990: 95]. Так, якщо персонажі першої збірки оповідань «Місце проживання» І.Яцканина «закорінені» у своєму локальному просторі існування, і це надає їхньому життю певного сенсу, то герої збірки «Усе залишиш», вийшовши за рамки свого звичного оточення, намагаються віднайти себе, досягнути внутрішньої гармонії без прив'язаності до певного топосу. Яскравим підтвердженням цього виступає і новела «Асфальтовий хлопець», детальний аналіз якої опубліковано у нашій статті «Прийоми психологізму в новелі «Асфальтовий хлопець» Івана Яцканина» [Талабірчук 2013: 162].

Отже, у прозі І.Яцканина ідентичність виявляється у двох аспектах: проблемі самоідентифікації та національній ідентичності. У збірці «Місце проживання» рідний простір художньо осмислюється автором як духовна категорія. Село, земля, хата — не просто матеріальні об'єкти, це носії зв'язку з енергетикою роду і мають притягальну дію. Вони виступають у оповіданнях

окремим життєпростором, що мислиться персонажами як власний світ, з центром — хатою. У цьому просторі людина відчувається щасливою та захищеною, а запорукою її гармонійного існування виступає зв'язок із Землею як матір'ю-годувальницею. У збірці «Усе залишиш» поряд з проблемою пошуку свої коренів, загострюється проблема самоідентифікації, пошук людиною власного Я.

Література

- БУДНИЙ В. Між дисциплінами: розширення контекстів літературознавчої галузі чи зміна статусу? <http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/442008/442008bdny.j.pdf>
- ВАРІЙ М.І. Психологія особистості. К., 2008.
- ВАЩАК М. Особливості українського менталітету // Українознавство. № 4. 2008. С. 266-269.
- ВЕРБИЧ В. Іван Яцканин: «Ми єдині» // <http://www.simya.com.ua/articles/3/4848/4/>
- ГЕССЕ Г. Магія книги: Ессе, очерки, фельетони, розповіді та твори о читанні, книгах, письменстві, бібліофілії, книгознавстві та книгопродавстві: Пер. з нем. — М., 1990.
- ГРИМИЧ М. Ідентичність, етнічність, етнічна ідентичність: терміни та поняття (на матеріалах північноамериканської науки) // Етнічна історія народів Європи. 2009. Вип.28. С. 46-54.
- ГРИМИЧ М. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців. К., 2000.
- ДАРМОРИЗ О. Національна ідентичність як чинник міжкультурної комунікації у сучасному світі // http://eprints.oa.edu.ua/1482/1/darmoriz_01102012.pdf
- ДЖОГАНІК Я. Етичні кореляції персонажів в оповіданнях Івана Яцканина // Дукля. 1994. № 3. С.64-72.
- МАРІЙКО С. Пошуки ідентичності homo virtualis в умовах сучасного суспільства <http://kulturolog.org.ua/i-conference/2012/109-infconf2012/550-mariyko.html>
- МИШАНИЧ О. Карпати нас не розлучать: Літературно-критичні статті і дослідження. Ужгород, 1993.
- НАГОРНИЙ А.І. Самоідентифікація як спосіб запобігання особистісній кризі // Держава та регіони. Науково-практичний журнал. Серія: Соціальні комунікації, 2010. № 2. С. 50-57.
- ПОЛОХОВА Н.В. Специфіка творення образу міста у прозі Є.Гуцала 70-х рр. ХХ ст. // Актуальні проблеми слов'янської філології. 2010. Випуск ХХІІІ. Частина 2. С.202-208.
- РОМАН М. Художня проза Івана Яцканина // Дукля. 2000. № 3. С.46-60.
- СМІТ ЕНТОНІ Д. Національна ідентичність. К., 1994.
- СОПОЛИГА М. До питань етнічної ідентифікації та сучасних етнічних процесів українців Пряшівщини // Народна творчість і етнографія. 2010. № 3. С. 5-20.
- СТУСЕНКО О. Аполілогія відсутності (про місто / село як бінарну опозицію) // Літакцент. 2008. 14 квітня // <http://litakcent.com/2008/04/14/oleksandr-stusenko-apolohija-vidsutnosti-pro-mistoselajakbinarnu-opozyciju.htm>.
- ТАЛАБІРЧУК О. Прийоми психологізму в новелі «Асфальтовий хлопець» Івана Яцканина // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія; Соціальні комунікації. Випуск 1 (29). 2013. С.162-165.
- ЧЕНДЕЙ І. Вікна в світ. Оповідання. К., 1987.
- ЯРОШЕНКО В.М. Проблема моральної самоідентифікації сучасних українських громадян // Наукові праці. Політологія. Випуск 163. Том 175. С.122-128.
- ЯЦКАНИН І. Місце проживання. Пряшів, 1987.
- ЯЦКАНИН І. Усе залишиш. Пряшів, 1990.

Summary

In the article at first investigates the aspects of expressing identity in the prose of Ivan Yatskanyn on the materials of the author's first collection "Home" and "Leave everything". The author paid most attention for the expression of identity, searching of human self, and for the problems of national identity. For the peculiarity of expressing identity acts the native space that art is interpreted by the author as a spiritual category.